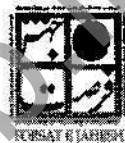

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ساختار روایت در بهارستان جامی

محمد رضا اشتری

سرشناسه : اشتري ماهيني ، محمدرضا ، ۱۳۵۲
عنوان و نام پديد آور : ساختار روايت در بهارستان جامي
مشخصات نشر : تهران ؛ فرصت جهش ، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهري : ۱۴۴ ص ؛ جدول ، نمودار
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۵۴۶-۳-۷
وضعيت فهرست نويسي : فيباي مختصر
يادداشت : فهرست نويسي کامل اين اثر در <http://opac.nali.ir> قابل دسترسي است
شماره کتانيشناسي ملي : ۳۸۰۰۰۴۴

مؤلف : محمدرضا اشتري
ناشر : انتشارات فرصت جهش
صفحه آرا و طراح جلد : کمال سربازي
صفحه و قطع : ۱۴۴ صفحه ، وزيري
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۵۴۶-۳-۷
ISBN : 978-600-92546-3-7
نوبت چاپ : چاپ اول ۱۳۹۴
تيراژ : ۲۰۰۰ جلد
قيمت : ۱۲۰۰۰ تومان

مقدمه

می توان گفت ساختگرایی یک شیوه و روش است و سخن آن ، این است که هر جزء یا پدیده در ارتباط با یک کل بررسی می شود؛ یعنی هر پدیده ، جزئی از یک ساختار کلی است. بدین ترتیب ساخت گرایی بین مباحث سنتی ادبیات و یافته های جدید زبانشناسی ، انتلافی به وجود آورده است. یکی از دستاورد های مهم ساخت گرایی برای ادبیات ، مباحث روایت شناسی^۱ است . بنابر روش های روایت شناسی، میتوان هر داستان را با توجه به ساختار های روایی آن تجزیه و تحلیل نمود. همانطور که در علم زبانشناسی اعتقاد بر این است که هر واحد زبانی از قبیل واژه ، تکواژ و غیره نقشی را به عهده دارد ، در روایت شناسی نیز نظر بر این است هر جزء در ساختار روایت نقشی دارد که باید مورد بررسی و توجه قرار گیرد.

انسان همواره با هدف ایجاد ارتباط در دل نظام نشانه ای که زبان عمده ترین آن است ، به خلق متن می پردازد . پس متن عینی است که در درون نظام نشانه ای امکان یافته است . هر اندیشه در قالب متن تولید و در قالب متن نیز دریافت می شود . متون نیز به نوبه خود ، به لحاظ تفاوت های بیشمار ، از جمله نسبتشان با واقعیات بیرونی و میزان گشودگی آنها ، رویکرد های گوناگونی را طلب می کنند . روایت شناسی همچون یک علم تلاش دارد تا به الگوهای روایتی روشنی دست یابد . بنابر روش های روایت شناسی ، می توان هر داستان را با توجه به ساختارهای روایی آن تجزیه و تحلیل کرد . روایت شناسی یا نقد روایت ، به این اصل متکی است که می خواهد مناسبات و ترکیب درونی یک اثر روایی را درک کند تا به ساختار نهایی یک روایت دست یابد.(بهارستان) جامی که به شیوه ی گلستان سعدی و در قالب نثر همراه با اشعار فارسی و عربی در قرن نهم تألیف گردیده است ، از نمونه های نثر دلنشین و شیرین فارسی به شمار می رود.

اهداف پژوهش

شناخت کم و کیف روایت در اثر بهارستان جامی می تواند ما را با امکانات و توانایی های بزرگان ادب آشنا کند و زمینه ای برای خلق و ابداع شیوه های جدید فراهم آورد. پژوهش حاضر سعی بر این دارد نظام روایی داستانی هابی از بهارستان را براساس یافته های ساختارگرایان بررسی کند . در این

^۱ . Narratology

داستانک ها ، با استفاده از رویکرد ساختاری (نشانه - معناشناسی مکتب پاریس) به بررسی ابعادی همچون عنصر پیرنگ ، مدل کنشگران و موقعیت های روایی در این داستانک ها از بهارستان جامی پرداخته شود. این رویکرد بیشتر به کارکرد روایی متن ، و روابط بین نشانه ها و ساختار ها می پردازد. در این پژوهش سعی بر آن است که به بررسی داستانک هایی از کتاب بهارستان از جنبه های ساختاری نحوی و کلامی پرداخت . به عبارت دیگر ، با این داستانک ها به عنوان روایت یک قصه روبرو خواهیم شد و سعی می شود تا شیوه های روایت و روایت گری جامی در این داستانک ها ، بر اساس روش روایت شناسایان ساختار گرا بررسی گردد.

زمان اجرای پژوهش

ازمهرماه ۱۳۹۰ تا دیماه ۱۳۹۲

روش پژوهش و مراحل انجام کار

این پژوهش بر اساس رویکردی نشانه - معنا شناسی روایی گفتمان و به شیوه توصیفی - تحلیلی است . به منظور آشنایی با نظریه ی ساختارگرایی ، نظریه پردازان آن و روش های مختلف اندیشیده شده در این رویکرد ، نگارنده اهم منابع غربی و فارسی را در باب نظریه و نقد ادبی ، مطالعه و فیش برداری کرده و بر اساس این مطالعات ، بخش نظری رساله شامل کلیاتی در ساختار گرایی تدوین گشت ؛ همچنین ، روش های ساختار گرایانه ی ولادمیر پراپ^۲ ، آ.ژ. گرماس^۳ ، ژب لیت ولت^۴ که مورد نظر ما در این رساله است ، با تفصیل بررسی گردید . در بخشی دیگر به زندگانی نورالدین عبرالرحمن جامی و آثار وی پرداخته شده زیرا که بدین شکل جامع و کاملی به این بخش پرداخته نشده است. در بخش تحلیلی ، نگارنده به بررسی و تحلیل ده داستانک از کتاب بهارستان جامی از روضه های مختلف بر اساس روش روایت شناسی ژنت^۵ ، ژب لیت ولت ، پراپ و سپس بر مبنای «الگوی کنشی» گرماس پرداخت.

^۱ . Sémantique-object

^۲ . Vladimir Prop

^۳ . A.J.Greimas

^۴ . Jaap Lintvelt

^۵ . Gerard Genette

پیشینه تحقیق

روایت‌شناسی علم است و علمی نسبتاً جوان در ایران. در واقع، توجه به نظریه‌های روایت‌شناسی از نهضت وسیعی است که در میدان علوم انسانی رخ داده است. در دهه‌های اخیر روایت‌شناسی به عنوان یک علم سعی کرده است تا به الگوهای روایتی روشنی دست یابد. البته شکل گرایان روس سهم مهمی را در این مورد به عهده داشته‌اند. شکل گرایان برای نظریه‌های هنری ارزش بسیاری قائل هستند. آن‌ها بر این باور هستند که هنر و ادبیات بدون نظریه‌ای مستقل معنا ندارد. شکل گرایان به آثار هنری و فنون در آن توجه خاصی دارند به همین خاطر تلاش فراوان دارند که بر این فنون کار کنند. نظریه پردازان در حوزه‌ی روایت‌شناسی بر این باور هستند که تودوروف برای اولین بار در کتاب دستور زبان دکامرون^۷ از واژه روایت‌شناسی استفاده نموده است. تودوروف روایت را به عنوان علم مطالعه قصه در نظری می‌گیرد. و مقصود او شامل رمان، قصه‌های پریان، اسطوره، فیلم و ... است. غالباً، از دو منظر به روایت پرداخته شده است. بر این اساس هر گروه بر اساس دیدگاه روشی خود روایت را تعریف نموده است. اما نکته اینجاست که این دو گروه در مقابل یکدیگر قرار نمی‌گیرند، بلکه این دو کامل‌کننده‌ی نظرات یکدیگر هستند. این دو گروه عبارتند از:

۱- نظریه پردازانی همچون، اشمیت^۸، پرنس^۹، بوث^{۱۰}، ژوار ژنت^{۱۱}، ژپ لیت ولت^{۱۲} و ...

۲- نظریه پردازانی همچون پروپ، گرمس، لاری وای، آدام، کورتز، فونتینی و ...

مطالعات محققان ایرانی در زمینه روایت :

اگر چه سراسر ادبیات داستانی در زبان فارسی از شکل‌گیری روایت‌ها حکایت می‌کند و روایت در ایران از پیشینه‌ای دیرین برخوردار است؛ در زبان فارسی بحث نقد و روایت‌شناسی سابقه طولانی ندارد اما پژوهش‌های ارزشمندی در این زمینه تا به حال صورت گرفته است که در اینجا به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود.

- علی عباسی ۱۳۸۰، به همراه محمد هادی محمدی در کتاب «صمد ساختار یک اسطوره» آثار " صمد بهرنگی" را به گونه تکوینی، ساختاری و تخیل‌شناسی تحلیل کردند. ایشان این آثار را در

^۷ . Grammaire du Decameron

^۸ . Schmid

^۹ . Prince

^{۱۰} . Booth

^{۱۱} . Genette

^{۱۲} . Lintvelt

قالب "شخصیت شناسی"، "طرح شناسی"، "روایت شناسی"، "نشانه شناسی" تحلیل ساختاری کردند.

- بابک معین ۱۳۸۲، در مقاله ای تحت عنوان «معنا شناسی روایت» درباره معناشناسی، یکی از روش های نقد ادبی، به بحث می پردازد و تفاوت میان معناشناسی و نشانه شناسی را باز نموده اند و سپس عناصر روایی را مورد بحث قرار داده اند.

- عباسی ۱۳۸۵، در نشریه دانشکده زبان های خارجی دانشگاه تهران، شماره ۳۳، در مقاله ای تحت عنوان «پژوهشی بر عنصر پیرنگ» نشان دادند چگونه می توان به روشی منطقی و علمی پیرنگ را در روایت یافت و آن را ارزیابی کرد. در واقع ایشان، به نوعی قواعد ساده ای را معرفی کردند تا خواننده بتواند به کمک آن پیرنگ داستان را پیدا کند و اینکه چطور می توان از ساختارهای پیچیده یک متن به اجزاء ساده آن رسید.

- علی عباسی ۱۳۸۶، مقاله ای تحت عنوان "کارکرد روایت در «یک هلو و هزار هلو»"، را در پژوهشنامه علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۵۵ ارائه دادند.

- عباسی در سال ۱۳۸۷، به همراه دکتر حجت رسولی در مقاله ای تحت عنوان "کارکرد روایت در «ذکر بردار کردن حسنک وزیر» از تاریخ بیهقی"، در پژوهش زبان های خارجی نشریه دانشکده زبان های خارجی دانشگاه تهران، شماره ۴۵ به عنصر طرح یا پیرنگ در «حسنک وزیر» از تاریخ بیهقی پرداخته اند، تا بدین وسیله بتوانند برای این پرسش که: چرا راوی در «حسنک وزیر» برای روایت داستانش از چندین راوی استفاده کرده است؟ پاسخ مناسبی پیدا کنند.

- آقا گلزاده ۱۳۸۷، به بررسی زبان شناختی دیدگاه روایتگری در روایت "روز اول قبر" صادق چوبک پرداخت و این داستان را در چارچوب مدل سیمپسون تحلیل کرده است.

- قاسمی پور در سال ۱۳۸۷، به رابطه "زمان و روایت" و چگونگی تبلور زمان در روایت پرداخته و نتیجه گرفته است که یکی از جنبه های پدیداری زمان، تبلور و تجسم آن در ساخت روایت است.

- حسین صافی پیر لوجه، ۱۳۸۷ در مقاله خود با عنوان "نگاهی گذرا به پیشینه نظریه های روایت" به واکاوی نظریه های روایت از آغاز قرن بیستم تا کنون پرداخته است.

- حرّی ۱۳۸۷، "قصص قرآنی را از دیدگاه روایت شناختی" تحلیل کرده است.

- حدیری ۱۳۸۷، در مقاله خود با عنوان "نقش راوی و مخاطب در قصه های خواب صوفیه" به این نتیجه رسیده است که خواب ها از جهت عناصر روایی و داستانی قابل بررسی هستند و می توان

به ساختار روایی مشخص و روشنی که به طور تکراری در خواب های صوفیه حضور دارند ، دست یافت . خواب ها گروهی از حکایت های کوتاه هستند که عناصر داستانی را به طور کامل در خود دارند و دو عنصر کلیدی روایت ، یعنی راوی و مخاطب حضور مؤثر و ویژه ای در خواب ها دارند.

- ذکایی ۱۳۸۷ ، " روایت ، روایت گری ، تحلیل های شرح حال نگارانه " را مورد بررسی قرار داده است . ایشان پس از ارایه تعاریفی از روایت و ویژگی های تحلیل روایتی ، دلایل رواج و اهمیت آن به عنوان یک روش شناسی و نیز تکنیکی برای مطالعه ، و مقایسه و تجزیه و تحلیل ، را مورد بحث و بررسی قرار داده است.

- پور نامداریان و بامشکی ۱۳۸۸ ، در مقاله ای تحت عنوان : "مقایسه داستان های مشترک مثنوی و منطق الطیر با رویکرد روایت شناسی ساختگرا " جستار های ادبی ، شماره ۲ ساختار داستان های مشترک میان مثنوی و منطق الطیر را با استفاده از روش روایت شناسی ساختگرا با یکدیگر مقایسه کردند تا با نشان دادن شباهت ها و تفاوت های این دو اثر ، توجه و ذوق مثنوی به هنر داستان پردازی بسیار بیشتر از منطق الطیر است و واقع گشتار داستان های مثنوی نسبت به داستان های منطق الطیر گشتاری غیر مستقیم و پیچیده است.

- علی عباسی و نصرت حمجازی ۱۳۹۰ ، با ترجمه کتاب رساله ای در باب گونه شناسی روایت ؛ نقطه دید « نوشته ژپ لنت ولت به معرفی جدیدترین دستاوردها در زمینه ی علم روایت شناسی پرداخته و پس از طرح تئوری های موجود تا به امروز و مقایسه ی آنها با نظریات نویسنده ، به ترکیب الگوهای نظری با تحلیل های کاملاً کاربردی پرداخته است ؛ و در نهایت خواننده را با چگونگی انجام مطالعات منتقدانه و علمی در رابطه با تحلیل یک عالم داستانی از دیدگاه روایت شناسی آشنا می سازد.

تشکر و قدردانی

این کار جز با همکاری صمیمانه پژوهشگران و تشویق و ترغیب استادانی که از مشاورت آنها بهره برده ام ، ممکن نبود . لذا بر خود لازم می دانم که از همه عزیزانی که مرا یاری نمودند تا این پژوهش به سرانجام برسد تشکر و قدردانی نمایم و سلامت و سعادت همگان را از خدای بزرگ مسئلت دارم.

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا

محمد رضا اشتری

تهران ۱۳۹۲

۱.....	۱. چکیده:
۲.....	۱. فصل اول. کلیات:
۲.....	۱-۱. مقدمه:
۲.....	۱-۲. بیان مسئله:
۳.....	۱-۳. اهمیت تحقیق:
۴.....	۱-۴. سؤالات تحقیق:
۴.....	۱-۵. فرضیه های تحقیق:
۴.....	۱-۶. کلید واژه ها:
۶.....	۱-۷. محدودیت های تحقیق:
۷.....	۱-۸. روش پژوهش و مراحل انجام کار:
۸.....	۲. فصل دوم: مبانی نظری تحقیق:
۹.....	۲-۱. ساختارگرایی:
۱۲.....	۲-۱-۱. سرچشمه ها و مبانی نظری ساختارگرایی:
۱۲.....	۲-۱-۲. ویژگی های اساسی ساختارگرایی:
۱۵.....	۲-۲. طرح (پیرنگ) PLOT:
۱۶.....	۲-۳. وجوه متن روایی ادبی:
۱۶.....	۲-۳-۱. نویسنده ملموس و خواننده ملموس:
۱۷.....	۲-۳-۲. نویسنده انتزاعی و خواننده انتزاعی:
۱۸.....	۲-۳-۳. راوی - مخاطب:
۱۹.....	۲-۳-۴. تمایز میان راوی، نویسنده انتزاعی و نویسنده ملموس:
۱۹.....	۲-۳-۵. تمایز میان مخاطب و خواننده ملموس:
۲۱.....	۲-۴. گونه شناسی گفتمان روایی:
۲۴.....	۲-۵. شخصیت و شخصیت پردازی:

۲۷	۲-۶. زاویه دید:
۳۰	۲-۷. مربع معنا شناسی:
۳۳	۲-۸. درون مایه (OTHER)
۳۴	۲-۹. گفت و گو (DIALOGUE)
۳۶	۲-۱۰. درآمد
۳۸	۲-۱۰-۱. از نقش ها تا منطق کنش های روایی از پروپ تا گرمس
۴۱	۲-۱۰-۱-۱. نظریه ی ولادمیر پروپ
۴۵	۲-۱۰-۱-۲. روایت شناسی از دیدگاه گرمس
۴۹	۲-۱۰-۱-۳. مطالعات محققان ایرانی در زمینه روایت
۵۲	۳. فصل سوم. جامی و اندیشه و سبک و آثار:
۵۳	۳-۱. زندگی شاعر:
۵۷	۳-۲. آثار شاعر:
۵۶	۳-۳. بهارستان:
۶۲	۴. تحلیل «داستانک هایی از کتاب بهارستان جامی»
۶۲	۴-۱. داستانک یکم اشتر و جیدا:
۶۲	۴-۱-۱. چکیده روایت
۶۴	۴-۱-۲. تحلیل
۶۴	۴-۱-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی
۶۶	۴-۱-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران
۶۷	۴-۱-۲-۳. مربع معنا شناسی
۶۷	۴-۱-۲-۴. طرح شناسی
۷۰	۴-۱-۳. نتیجه
۷۰	۴-۲. داستانک دوم، روباه و گرگ:
۷۱	۴-۲-۱. چکیده روایت
۷۱	۴-۲-۲. تحلیل

۷۲	۴-۲-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....
۷۳	۴-۲-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....
۷۴	۴-۲-۲-۳. مربع معنا شناسی.....
۷۴	۴-۲-۳-۴. طرح شناسی.....
۷۶	۴-۲-۳. نتیجه.....
۷۶	۴-۳. داستانک سوم، ابراهیم بن سلیمان :
۷۶	۴-۳-۱. چکیده روایت.....
۷۷	۴-۳-۲. تحلیل.....
۷۷	۴-۳-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....
۷۸	۴-۳-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....
۷۹	۴-۳-۲-۳. مربع معنا شناسی.....
۷۹	۴-۳-۲-۴. طرح شناسی.....
۸۱	۴-۳-۳. نتیجه.....
۸۱	۴-۴. داستانک چهارم، عطا و بخشش حضرت امیر علی (ع) به اعرابی.....
۸۱	۴-۴-۱. چکیده روایت.....
۸۲	۴-۴-۲. تحلیل.....
۸۲	۴-۴-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....
۸۳	۴-۴-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....
۸۴	۴-۴-۲-۳. مربع معنا شناسی.....
۸۴	۴-۴-۲-۴. طرح شناسی.....
۸۶	۴-۴-۳. نتیجه.....
۸۶	۴-۵. داستانک پنجم، کژدم و لاک پشت.....
۸۶	۴-۵-۱. چکیده روایت.....
۸۷	۴-۵-۲. تحلیل.....
۸۷	۴-۵-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....

۸۸.....	۴-۵-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....
۸۹.....	۴-۵-۲-۳. مربع معنا شناسی.....
۸۹.....	۴-۵-۲-۴. طرح شناسی.....
۹۱.....	۴-۵-۳. نتیجه.....
۹۲.....	۴-۶. داستانک ششم. موش و بقال.....
۹۲.....	۴-۶-۱. چکیده روایت.....
۹۲.....	۴-۶-۲. تحلیل.....
۹۳.....	۴-۶-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....
۹۴.....	۴-۶-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....
۹۵.....	۴-۶-۲-۳. مربع معنا شناسی.....
۹۵.....	۴-۶-۲-۴. طرح شناسی.....
۹۷.....	۴-۶-۳. نتیجه.....
۹۸.....	۴-۷. داستانک هفتم. صدیق اکبر (خلیفه) و کنیزک.....
۹۸.....	۴-۷-۱. چکیده روایت.....
۹۸.....	۴-۷-۲. تحلیل.....
۹۹.....	۴-۷-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....
۱۰۰.....	۴-۷-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....
۱۰۱.....	۴-۷-۲-۳. مربع معنا شناسی.....
۱۰۱.....	۴-۷-۲-۴. طرح شناسی.....
۱۰۳.....	۴-۷-۳. نتیجه.....
۱۰۳.....	۴-۸. داستانک هشتم. عبدالله جعفر و غلام سیاه.....
۱۰۳.....	۴-۸-۱. چکیده روایت.....
۱۰۴.....	۴-۸-۲. تحلیل.....
۱۰۴.....	۴-۸-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی.....
۱۰۵.....	۴-۸-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران.....

۱۰۶	۴-۸-۲-۳. مربع معنا شناسی
۱۰۶	۴-۸-۲-۴. طرح شناسی
۱۰۷	۴-۸-۳. نتیجه
۱۰۸	۴-۹. داستانک نهم. گنجشک و مار
۱۰۸	۴-۹-۱. چکیده روایت
۱۰۸	۴-۹-۲. تحلیل
۱۰۹	۴-۹-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی
۱۱۰	۴-۹-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران
۱۱۱	۴-۹-۲-۳. مربع معنا شناسی
۱۱۱	۴-۹-۲-۴. طرح شناسی
۱۱۲	۴-۹-۳. نتیجه
۱۱۳	۴-۱۰. داستانک دهم. دوستی سگ و گرگ
۱۱۳	۴-۱۰-۱. چکیده روایت
۱۱۳	۴-۱۰-۲. تحلیل
۱۱۴	۴-۱۰-۲-۱. موقعیت های متن روایی ادبی
۱۱۵	۴-۱۰-۲-۲. شخصیت شناسی و الگوی کنشگران
۱۱۶	۴-۱۰-۲-۳. مربع معنا شناسی
۱۱۶	۴-۱۰-۲-۴. طرح شناسی
۱۱۷	۴-۱۰-۳. نتیجه
۱۱۸	۵. نتیجه کلی
۱۲۵	۶. فهرست منابع
۱۲۹	۷. چکیده انگلیسی